

Piotr Żurek

Poljske koncepcije federacijske ureditve srednje Evrope v luči londonskih poročil Alojza Kuharja (1941–1943)*

Żurek, Piotr, dr., izredni profesor, Tehnično-humanistična akademija v Bielsko-Biali, Fakulteta za humanistične in družbene vede, PL-43–309 Bielsko-Biała, Ul. Willowa 2, pzurek@ath.bielsko.pl

Poljske koncepcije federacijske ureditve srednje Evrope v luči londonskih poročil Alojza Kuharja (1941–1943)

Zgodovinski časopis, Ljubljana 74/2020 (161), št. 1–2, str. 112–124, cit. 53

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Alojz Kuhar je bil v letih 1941–1945 poslanik emigrantske vlade Kraljevine Jugoslavije pri vladi Republike Poljske v izgnanstvu. Kuharjeva poročila iz tega obdobja, ohranjena v Arhivu Jugoslavije v Beogradu, so bogat vir za zgodovinske raziskave. V njih so med opisane federacijske koncepcije poljske emigrantske vlade in njeni pogledi na povojno ureditev srednje Evrope.

Ključne besede: Alojzij Kuhar, vlada Republike Poljske v izgnanstvu, federalizem, vlada Kraljevine Jugoslavije v emigraciji, druga svetovna vojna

Żurek, Piotr, PhD, Associate professor, University of Bielsko-Biala, Faculty of Humanities and Social Sciences, PL-43–309 Bielsko-Biała, ul. Willowa 2, pzurek@ath.bielsko.pl

Polish Federal Concepts of Central Europe in the Light of Alojzij Kuhar's Reports from London (1941–1943)

Historical Review, Ljubljana 74/2020 (161), No. 1–2, pp. 112–124, 53 notes

Language: Sn., (En., Sn. En.)

Alojzij Kuhar, a Slovenian, was between 1941 and 1945 an envoy of the Yugoslav emigrant authorities under the government of the Republic of Poland in exile. Kuhar's reports from that period are kept in the Archives of Yugoslavia in Belgrade and constitute a rich source for historical research. Inter alia, they include a description of the federal concepts of the Polish government in exile at that point in time, as well as a vision of post-war Central Europe.

Key words: Alojzij Kuhar, Polish authorities in exile, federalism, the Yugoslav government in exile, World War II

* Zahvaljujem se Fundaciji Lanckorońskich za dodelitev štipendije v Londonu.

Alojz Kuhar se je rodil 18. junija 1895 v koroški vasi Mihelje na Preškem Vrhu. Po gimnazijski maturi v Celovcu leta 1914 je vstopil v semenišče v Plešivcu (Tanzenberg). V duhovnika je bil posvečen 18. junija 1918. Po koncu prve svetovne vojne je nadaljeval študij v Franciji, Nemčiji in Angliji. Leta 1927 je nastopil diplomatsko službo v vladi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS), nato Kraljevine Jugoslavije. Medtem je postal član Slovenske ljudske stranke (SLS). Po vrnitvi v Ljubljano leta 1930 je postal urednik zunanjepolitičnega uredništva dnevnika *Slovenec*, glasila SLS. Od leta 1935 je na ljubljanskem radiu vodil oddaje o mednarodnih političnih odnosih. Znotraj SLS se je v kratkem času uveljavil kot strokovnjak za mednarodne odnose.¹

Zagotovo ni naključje, da so se na straneh *Slovenca* začeli pojavljati članki o Poljski. Tako je maja 1935 časopis na prvih straneh obširno poročal o pogrebnih slovesnostih ob smrti Józefa Piłsudskega. 14. maja je bilo v *Slovencu* objavljeno zelo osebno stališče o poljskem maršalu, zagotovo ga je zapisal sam Kuhar: »Tudi mi iskreno žalujemo s poljskim narodom. Veliko, sijajno poglavje njegove zgodovine se zapira z grobom, ki bo pokril truplo maršala Piłsudskega. Toda mi smo prepričani, da se začenja zdaj novo, še veličastnejše poglavje, zgrajeno na temeljih nesebične ljubezni do domovine.«² V drugi polovici tridesetih let se teme, povezane s poljsko zunanjo politiko, niso umaknile s prvih strani *Slovenca*. Med drugim je 18. marca 1938 dnevnik obširno poročal o poljskem ultimatu glede Litve (»V Kovno«!). Zanimivo, da je v članku mogoče zaznati naklonjenost do Poljske, kajti po mnenju urednika: »(...) ni čudno, če se je te dni Poljska hudo razburila, ko je litovski parlament sprejel novo ustavo, v kateri se Vilna, kjer so Poljaki pokopali srce Piłsudskega, proglašala kot prestolnica Litve.«³ Nekaj mesecev kasneje so bili stolpci *Slovenca* polni novic o češkoslovaški krizi in poljskih ozemeljskih zahtevah. 22. septembra 1938 je dnevnik pisal o tajnih poljsko-nemško-madžarskih dogovorih glede Češkoslovaške.⁴ *Slovenec* se je kritično opredelil do Münchenskega sporazuma (29. septembra 1938) in poljskega ultimata, zadevajočega tješinsko območje (30. septembra) ter naposled priključitve tega ozemlja Republiki Poljski (2. oktobra). Verjetno je bil prav Kuhar avtor komentarja *Dejstva govore*, posvečenega temu vprašanju. Ko piše o »jalovosti

¹ Kuhar, Avtobiografija, *Pogledi*, št. 42-43, 2000, str. 1–8; št. 46-47, 2001, str. 1–8; *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten*, str. 722.

² Maršal Piłsudski umrl, *Slovenec*, 14. maja 1935, str. 1.

³ Poljski ultimat Litvi, *Slovenec*, 19. marca 1938, str. 1.

⁴ Med sosedi Češkoslovaške Poljsko, Madžarsko in Nemčijo se snujejo nove zveze, *Slovenec*, 22. septembra 1938, str. 1.

vseslovenske politike«, z ogorčenjem obsoja ravnanje vlade v Varšavi v odnosu do Čehoslovaške. Poljski očita udarec na osamljeno Čehoslovaško v trenutku, »ko se ta ne more braniti«.⁵ V naslednjih številkah je *Slovenec* poročal o poljskih zahtevah na slovaških obmejnih ozemljih.⁶ List je veliko prostora namenjal tudi vojaškim operacijam septembra 1938, vendar se je vzdrževal komentarjev in se v skladu s klerikalno usmeritvijo SLS skliceval na zadržane pozive papeža Pija XII. k miru.⁷ 19. septembra se je *Slovenec* na široko razpisal o sovjetski agresiji na Poljsko. Pri tem je opozarjal na uresničevanje nemško-sovjetskega sporazuma o oblikovanju novih mej v Evropi. Dnevnik je poročal o dejavnostih poljske vlade in naposled o njeni evakuaciji v Romunijo.⁸ Po tem datumu pa so bile poljske zadeve na straneh *Slovenca* obravnavane obrobno. Na eni strani je bil razlog za to kopičenje drugih dogodkov, na drugi pa vse močnejši nemški vpliv v Jugoslaviji.

Po napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavijo 6. aprila 1941 je bil Alojz Kuhar v krogu vodstva SLS, ki je skupaj s kraljem Petrom II. Karađorđevićem odšlo v emigracijo. Septembra 1941 je prek Egipta in Palestine prispel v London.⁹

Po septembrskem porazu Poljske se diplomatski odnosi med Poljsko in Kraljevino Jugoslavijo niso prekinili. Do 6. aprila 1941 je v Beogradu delovalo poljsko poslaništvo. Njegov dotedanji vodja Kazimierz Dębicki je 30. avgusta zasedel položaj poljskega poslanika pri emigrantski vladi Kraljevine Jugoslavije.¹⁰ Z druge strani pa je bil 10. oktobra 1941 za poslanika in pooblaščenega ministra pri poljski vladi v emigraciji imenovan Alojzij Kuhar. Danes je težko ugotoviti, kakšen je bil razlog za to imenovanje, zdi pa se, da je Kuhar med jugoslovansko emigrantsko elito veljal za najboljšega poznavalca Poljske, obenem pa je bil kot katoliški duhovnik med Poljaki dobro zapisan.¹¹

20. novembra 1941 je Kuhar izročil poverilna pisma predsedniku Republike Poljske v emigraciji Władysławu Raczkiewiczzu. Pri slovesnosti je bil navzoč tudi veleposlanik Poljske republike v Londonu in šef Ministrstva za zunanje zadeve Edward Raczynski. Poročilo o svečanem dogodku in fotografijo je objavil najpomembnejši v Londonu izhajajoči poljski časopis *Dziennik Polski* (Poljski dnevnik). Objavljena je bila tudi Kuharjeva biografija. Po mnenju uredništva dnevnika njegovo imenovanje ni bilo nepričakovano, saj gre za »nam dobro znano osebnost«. Med drugim je tudi navedeno, da je bil leta 1933 Kuhar na ekskurziji po Poljski. V listu je tudi poudarjeno, da je Kuhar v svojih člankih, objavljenih

⁵ Dejstva govore, *Slovenec*, 2. oktobra 1938, str. 1.

⁶ Nove zahteve, *Slovenec*, 13. oktobra 1938, str. 1.

⁷ *Slovenec*, 2. septembra 1939, str. 1–4; 8. septembra 1939, str. 1–2; 15. septembra 1939, str. 1–2.

⁸ *Slovenec*, 19. septembra 1939, str. 1–3.

⁹ Kuhar, *Beg iz Beograda*, str. 48–78; Arnež, *Slovenska ljudska stranka*, str. 69.

¹⁰ *Poselstwo RP*, IPMS, sig. A. 11.E/48; Michowicz, *Historia dyplomacji polskiej*, tom V, str. 768. (K. Dębicki je bil na tem položaju do 1. septembra 1942, ko je bil za novega poslanika pri vladi KJ imenovan Mieczysław Marchlewski).

¹¹ Kuhar je bil na položaj imenovan šele po pridobitvi soglasja westminstrskega katoliškega nadškofa kardinala Arthurga Hinsleya, glej: Arnež, *Slovenska ljudska stranka*, str. 125–126.

na straneh *Slovenca*, »kazal globoko razumevanje poljskih vprašanj«. ¹² Takoj po akreditacijskih formalnostih so poljski uradni predstavniki vprašali Kuharja, kaj njegova vlada misli o »povojni ureditvi Evrope«. Vprašanje je Slovenca bržkone presenetilo, ker je bil njegov odgovor izmikajoč, češ da njegova vlada teme vprašanju posveča veliko pozornosti in da »bo imel v svojem mandatu veliko priložnosti« za obravnavo te teme. ¹³

Władysław Sikorski je med letoma 1922 in 1923, ko je bil prvič na položaju premiera Republike Poljske, opozarjal na nujnost sodelovanja Poljske z državami srednjevzhodne in južne Evrope. ¹⁴ Leta 1939 se je general Sikorski znova vrnil k nekdanjim načrtom, zdaj že kot vrhovni poveljnik in premier poljske emigrantske vlade. Njegove koncepcije so v novih okoliščinah seveda dobile novo razsežnost, bile so tesno povezane z načrti britanskih oblasti. ¹⁵ Še posebej intenzivno so se razvijale po porazu Francije spomladi 1940, ko se je poljska vlada umaknila v Veliko Britanijo, kjer je postal novi premier Winston Churchill. Prav pod njegovim pokroviteljstvom je prišlo do prvih pogovorov med Sikorskim in predsednikom Čehoslovaške v emigraciji Edvardom Benešem. Zadevali so predvsem načrte obeh emigrantskih vlad o prihodnji federaciji. ¹⁶

Velik vpliv na oblikovanje federacijskih zamisli Sikorskega je imel njegov osebni svetovalec Józef Retinger. Prav on je poljskega generala opozoril na »vprašanje integracije držav, ležečih v srednji Evropi«. ¹⁷ Tako se je rodila koncepcija »Srednjevzhodnoevropske federacije«. ¹⁸ Z drugimi besedami, šlo je za načrt o federativni ureditvi Evrope in vključitvi Poljske v »naravno območje vplivov, torej v srednjevzhodni in balkanski blok«. ¹⁹ Razumljivo je, da je bilo Retingerjevo delovanje tesno povezano z interesi Združenega kraljestva, ²⁰ saj je znano, da je britanska vlada že takrat snovala načrte o podobi Evrope po porazu sil osi. Pri tem je treba dodati, da je Velika Britanija v tem obdobju propagirala zamisel o oblikovanju srednje-južne evropske zveze. Temeljila je na ideji o Medmorju kot obliki evropske federacije držav, ki bo ločevala Nemčijo in Sovjetsko zvezo. ²¹ Zato tudi ni naključje, da so na britanskem ministrstvu za informiranje že 11. novembra 1940 objavili *Poljsko-češkoslovaško deklaracijo*, ki je utemeljevala pobudo za »prihodno politično in gospodarsko zvezo« Poljske in Čehoslovaške po koncu vojne. V dokumentu je izraženo stališče, da naj bi državi v prihodnosti postali »temelj nove ureditve razmerij v srednji Evropi«. Deklaracija je bila po

¹² *Dziennik Polski*, 21. novembra 1941, str. 1–2.

¹³ Kuharjevo poročilo (London, 23. novembra 1941), Arhiv Jugoslavije (dalje AJ), sig. 278, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, fascikla br. 59, str. 1–3.

¹⁴ Sikorski, *O polską politykę*, str. 32–35.

¹⁵ Brzeziński, *Kwestia powojennej organizacji*, str. 8–9.

¹⁶ Kisielewski, *Federacja środkowo-europejska*, str. 22–86.

¹⁷ Witkowski, *Józef Retinger*, str. 52–53.

¹⁸ Mitkiewicz, *Z gen. Sikorskim*, str. 109–110; 142.

¹⁹ Podgórski, *Józef Retinger*, str. 27.

²⁰ Spaak, *Combats inachevés*, t. I, str. 154–155.

²¹ Levy, *The Intermarium*, str. 210.

svoje tudi vabilo drugim državam širše regije k sodelovanju.²² Že 14. januarja 1942 so predstavniki emigrantskih vlad Češkoslovaške, Grčije, Jugoslavije in Poljske v New Yorku podpisali izjavo o imenovanju Sveta za načrtovanje Srednje in Vzhodne Evrope. Po mnenju podpisnikov izjave naj bi se Svet v prihodnosti lotil obnovitve tega dela Evrope²³.

V skladu z načeli takratnih stališč britanske politike je bila tudi sklenitev »Sporazuma o Balkanski uniji med Kraljevino Jugoslavijo in Kraljevino Grčijo« z dne 15. januarja 1942.²⁴ Štiri dni kasneje, 19. januarja, pa je bila podpisana *Deklaracija vlad Poljske in Češkoslovaške* o oblikovanju poveljne konfederacije.²⁵

Jugoslovanska diplomacija je bila pozorna na dejstvo, da je vprašanje podpisa obeh dokumentov omenjal Raczynski med svojim obiskom v ZDA in Kanadi med 15. februarjem in 30. marcem 1942. Generalni konzul KJ v Montrealu Vladimir Vukmirović je v svojem poročilu z dne 3. marca 1942 na podlagi objav v tamkajšnjem tisku predstavil poljske koncepcije, kot jih je v Ameriki zagovarjal Raczynski (»Raczynski o novoj Evropi«). Iz poročila je razvidno, da je imel Raczynski podpis poljsko-češkoslovaškega in jugoslovansko-grškega sporazuma za uvod k oblikovanju dveh blokov v poveljni Evropi: srednjeevropskega in balkanskega. Poljski minister je izrazil tudi upanje, da se bodo k temu blokoma priključile tudi druge sosednje države. Po njegovem mnenju bosta ta dva bloka v prihodnosti postala temelj »Združenih držav Evrope«.²⁶

Raczynski je takrat pripravljaval obisk generala Sikorskega na ameriški celini, ta se je zgodil med 23. in 30. marcem 1942.²⁷ Vendar je bila ameriška administracija zelo zadržana do poljskih federacijskih načrtov v Evropi, kar ni bilo povezano le z nejasnostjo same koncepcije, ampak predvsem z dejstvom, da bi podpora tej pobudi izzvala Stalinovo jezo in škodila ameriško-sovjetskim odnosom.²⁸

Jugoslovanska diplomacija se je dobro zavedala, da federacijski načrti Sikorskega odpirajo predvsem vprašanje, kakšna naj bi bila v prihodnosti poljsko-sovjetska meja. Zato je bil minister Raczynski takoj po vrnitvi iz ZDA povabljen na srečanje s poslanikom Kuharjem. Diplomata sta se srečala 26. aprila, osrednja tema pogovora so bili poljsko-sovjetski odnosi, obravnavani v kontekstu obiska generala Sikorskega na ameriški celini. Raczynski je Kuharju zagotavljal, da generalovo potovanje nikakor ni bilo mišljeno kot »propagandna akcija«, naperjena

²² Deklaracija polsko-czechosłowacka, v: Kisielewski *Federacja środkowo-europejska*, str. 257–258; Kamiński, *Edward Beneš*, str. 70.

²³ Sadowski, *Polscy federaliści*, *Studia Europejskie*, 3/2005, str. 14–15.

²⁴ *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, 6-I, 30. aprila 1942, str. 1–4.

²⁵ Štoviček, Valenta, *Československo-polská jednání*, str. 172–173.

²⁶ Vukmirovićevo poročilo (Montreal, 3. marca 1942), AJ, sig. 278, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, fascikla br. 59, str. 1–2.

²⁷ Kania, *Przygotowania do drugiej wizyty premiera gen. Władysława Sikorskiego w Stanach Zjednoczonych. Rozmowy kierownika Ministerstwa Spraw Zagranicznych Edwarda Raczynskiego. Perspektywa polska (część 1)*, *Klio*, t. 32, 2015, str. 165–187.

²⁸ Łaptos, *Zakres i formy współpracy polityków środkowoeuropejskich na uchodźstwie w czasie II wojny światowej*, *Studia Środkowoeuropejskie i Balkanistyczne*, t. XXV, 2017, str. 76–77.

proti ZSSR. Jugoslovanski poslanik je vprašal tudi glede odprtja druge fronte v Evropi. Poljski minister je odgovoril, da je general Sikorski v Washingtonu agitiral za drugo fronto zaradi podpore in razbremenitve sovjetskih vojakov.²⁹ Sovjeti so seveda dobro vedeli, da je poljski vrhovni poveljnik takrat propagiral svoj načrt za odprtje druge fronte s strani Balkanskega polotoka in osvoboditve srednje Evrope, preden bi tja prodrli Rdeča armada. Goreč zagovornik take zamisli je bil tudi Churchill. Namen te operacije je bil tesno povezan s federacijskimi koncepcijami, ki jih je takrat propagirala poljska vlada.³⁰

Raczyński je Kuharju med pogovorom omenil, da sta s Sikorskim imela »**zelo prijateljski**« **pogovor** z veleposlanikom ZSSR v ZDA Maksimom Litvinovom.³¹ Ni pa mu povedal, da je bil Litvinov za poljsko-češkoslovaške federacijske sporazume zelo zainteresiran, do jugoslovansko-grškega sporazuma pa ni kazal »**pretirane** naklonjenosti«. ³²

Ne gre pozabiti, da je na začetku leta 1942, ko je Rdeča armada odbila nemške sile izpred Moskve, začel naraščati vpliv sovjetske diplomacije v Londonu in Washingtonu. Tega se je zavedal Beneš, ki je začel vprašanje ustanovitve češkoslovaško-poljske konfederacije podrežati stališčem Kremlja. Poleg tega je odnose med obema stranema bremenil Münchenski sporazum in poljska zasedba tješinskega obmejnega območja leta 1938.³³

Poljska vlada v Londonu pa je vedela o tem, da je spomladi 1942 diplomacija KJ začela neuradna pogajanja o sklenitvi sporazuma s Sovjetsko zvezo. Vendar so Britanci ta proces zaustavili.³⁴ Pogajanja so povzročila nezadovoljstvo tudi med nesrbskimi člani jugoslovanske emigrantske vlade. Zelo kritično se je odzval voditelj SLS in namestnik premierja Miha Krek. Po drugi strani pa je sovjetski veleposlanik v Londonu Ivan Majski dal vedeti, da kremeljske oblasti niso zadovoljne z »jugoslovanskimi načrti o balkanski federaciji«, ki da predstavljajo oviro za navezovanje dvostranskih odnosov.³⁵

Septembra 1942 je Alojz Kuhar opazil, da v samem sestavu poljske emigrantske vlade obstajajo »trije ločeni centri, ki se ukvarjajo z načrti povojne ureditve Evrope«. Prvi je kabinet premierja Sikorskega, drugi Ministrstvo za kongresno delo, ki ga je vodil Marian Seyda, tretji pa Ministrstvo za zunanje zadeve. Po Kuharjevem mnenju v poljski vladi prevladujeta »dve ideji« o povojni ureditvi Evrope, povezani pa sta s koncepcijo obvladovanja območja med Nemčijo in Sovjetsko zvezo. Zapisal

²⁹ *Razgovor sa grofom gospodinom Raczyńskim* (London, 26. aprila 1942), AJ, sig. 278, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, fascikla br. 59, str. 1–3.

³⁰ Lisiewicz, *Bezimienni*, str. 178–183.

³¹ *Razgovor sa grofom gospodinom Raczyńskim* (London, 26. aprila 1942), AJ, sig. 278, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, fascikla br. 59, str. 3.

³² Kania, *Przygotowania do drugiej wizyty*, *Klio*, zv. 32, 2015, str. 171.

³³ Brandes, *Exil v Londynie*, str. 217; Kolendo, *Unia polsko-czechosłowacka*, str. 163–166; 173–188.

³⁴ *Rozmowa Raczyńskiego z Niničem* (28. avgusta 1942), IPMS, Prezydium Rady Ministrów (PRM), 81/2, str. 32.

³⁵ Pavlowitch, *Yugoslav-Soviet Relations*, *The Slavonic and East European Review*, 56, 1978, 3, str. 417–422.

je: »Poljaki to imenujejo ‚Medjuevropa‘³⁶ (Srednja Evropa), kar pomeni celotno območje od Baltskega do Sredozemskega morja, obsegajočega ozemlje Litve, Poljske, Češkoslovaške, Avstrije, Madžarske, Romunije, Jugoslavije, Grčije, Bolgarije, Albanije in Turčije«. Pri tem pa je jugoslovanski diplomat vendarle pripomnil, da v poljski viziji Srednje Evrope prevladujeta dve koncepciji za njeno uresničitev. Prva podpira njeno centralistično ureditev, druga pa tridelno federacijo, ki je sestavljena iz »severne, srednje in južne skupine«. Po Kuharjevem mnenju je prva koncepcija zelo nejasna in zapletena, zato tudi ni deležna večje podpore. Druga pa se kaže v »federacijskih blokih«, torej v »treh podskupinah«. »Prvo bi tvorilo območje Balkana v okviru jugoslovansko-grškega sporazuma, drugo skupino bi oblikovali Poljska in Češkoslovaška. Litva bi se pridružila kot federativni del Poljske. Drugi dve baltiški državi nista bili omenjeni. Tretjo skupino bi tvorili Madžarska in Romunija.«³⁷

Kot je bilo že prej omenjeno, je imel Kuhar bogate medialne izkušnje. Zato se je med svojim bivanjem v Londonu zavzeto vključil v propagandno delovanje v korist jugoslovanskih oblasti v emigraciji. Med drugim je v imenu SLS in vlade na BBC vodil oddajo, namenjeno Slovincem v domovini. Zagotovo ni naključje, da je v svojih radijskih oddajah načenjal tudi vprašanja o srednjeevropski federaciji, zanesljivo pa so bili v njegovih stališčih opazni tudi poljski vplivi. Kuharjeve besede so še posebej vznemirile slovenske komuniste. Že januarja 1942 je Boris Kidrič opozoril, da je bela garda pod vplivom Kuharjevih oddaj izdala »letak za ‚Slovensko Srednjo Evropo‘«. ³⁸ (Verjetno je pri tem šlo za knjigo *Narod sredi Evrope*, ki jo je pod psevdonimom Borut Bober leta 1942 izdal Ciril Žebot).

Na prelomu decembra 1942 in januarja 1943 je general Sikorski ponovno obiskal ZDA, kjer si je mdr. prizadeval doseči podporo za svoje federacijske načrte. Že 2. decembra je poljski premier v pogovoru z ameriškim predsednikom Franklinom Delanom Roosveltom opozoril na dejstvo, da bi Rdeča armada lahko v pričakovani protiofenzivi v kratkem zavzela območje Srednje Evrope. Zato je Sikorski računal na napotitev »lastnih zavezniških sil na osi Beograd–Varšava«. Pri tem pa Roosvelt ni skrival, da ameriška uprava razmišlja o načrtovanju druge fronte na Balkanu. »Glede na alternative, ki so mi bile predstavljene, mislim, da možnost napada prek Turčije ni izključena.« ³⁹ Z vidika generala Sikorskega naj bi odprtje druge fronte na Balkanu in vkorakanje zaveznikov v srednjo Evropo pomenilo začetek oblikovanja federacije v tem delu celine. Poleg tega iz note, ki jo je Sikorski predložil namestniku državnega sekretarja ZDA Sumnerju Wellesu, izhaja, da naj bi bila Srednjeevropska federacija temelj ameriških vplivov: »Srednjeevropska federacija je temeljno izhodišče ekonomskega obstoja, obenem

³⁶ Kuhar v svojih po srbsko napisanih poročilih za Srednjo Evropo uporablja izraz: »Medjuevropa«, kar je jezikovni kalk za nemški pojem »Mitteleuropa«.

³⁷ Kuharjevo poročilo (London, 19. septembra 1942), AJ, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, Političko odeljenje, Poljska, sig. 621, fascikla br. 177, str. 225–229.

³⁸ *Zbornik dokumenata i podataka*, VI., 4. zv., *Borbe u Sloveniji 1942 god.* Beograd 1955, str. 8; O vplivih poljske propagande na tedanje federacijske načrte SLS glej: Žebot, *Neminljiva Slovenija*, str. 222–223; 334–335.

³⁹ *Notatka z konferencji z Prezydentem Roosveltem odbytej w dniu 2 grudnia 1942 r.*, IPMS, syg. kol. 1/DCNW/41a, str. 82–85. Prim.: Kolendo, *Unia polsko-czechoslowacka*, str. 204–210.

pa tudi varnosti na osi Beograd–Varšava. Federacija, oprta na trdnih temeljih, bo porok za varnost – tudi v imenu Združenih držav – tako v razmerju do Nemčije kot tudi vseh drugih silnic, ki bi lahko v Evropi znova privedle v kaotično stanje in posledično do vojne. Temeljni elementi so po našem mnenju: Poljska z Litvo, Češkoslovaška, Jugoslavija, Grčija, Madžarska.«⁴⁰

5. januarja 1943, torej prav v času, ko se je Sikorski mudil v ZDA, je imel Alojz Kuhar pogovor z Marianom Seydo. Iz Kuharjevega poročila je razvidno, da je bil pobudnik za srečanje poljski minister. Seyda se je namreč hotel s člani jugoslovanske vlade posvetovati o načrtu za federalizacijo srednje Evrope. Vendar je želel počakati na vrnitev generala Sikorskega iz ZDA in dodatna navodila v zvezi z vsemi mejami prihodnje federacije. Z drugimi besedami, pri poljski strani je ta obisk vzbujal veliko upanje, od Američanov so pričakovali konkretne izjave, ki bodo dale zeleno luč za začetek aktivnosti, povezanih z ustanovitvijo srednjeevropske federacije. Seyda v pogovoru s Kuharjem ni skrival razočaranja v odnosu do češkoslovaške emigrantske vlade, ki je podlegla sovjetskemu vplivu in s tem hkrati poteptala predhodne poljsko-češkoslovaške dogovore o federaciji. Iz Kuharjevih zapiskov izhaja, da poljska vlada v novem položaju načrtovanja srednjeevropske federacije ni nameravala graditi na sporazumu s Češkoslovaško, ampak z Jugoslavijo.⁴¹ Kuhar je v svojem poročilu zapisal, da je leta 1942 v Londonu izšla brošura izpod peresa Seyde z naslovom: *Poland and Germany and the post-war reconstruction of Europe*, v kateri so predstavljeni »poljski vojni cilji«.⁴² Seydova brošura vsebuje poglavje, posvečeno prihodnji organizaciji srednje Evrope. V njej je poljski minister navezal predvsem na zamisel o federaciji ali tudi konfederaciji – najprej »Poljske, Litve, Češkoslovaške, Madžarske in Romunije«, nato »Balkana: Jugoslavije, Albanije, Bolgarije, Grčije in morda tudi Turčije«.⁴³ Medtem pa v zborniku *Poljsko vprašanje. Vprašanja in odgovori*, izdanem istega leta (1942), Seyda pod psevdonimom govori že o dveh konkretnih blokih: balkanski federaciji in srednjeevropski zvezi. Po avtorjevem mnenju bi »obe federaciji lahko brez težav sklenili politični sporazum, zlasti pa gospodarskega. Predvsem z Jugoslavijo nas povezujejo prijateljski odnosi.«⁴⁴ Te besede potrjujejo, da je v federacijskih koncepcijah vlade Sikorskega prišlo do spremembe, da je češkoslovaško usmeritev zamenjala jugoslovanska.

Sicer pa je Retinger že dlje časa vodil pogovore s predstavniki jugoslovanske vlade v emigraciji. Svetovalec generala Sikorskega: »Večkrat se je srečal z jugoslo-

⁴⁰ *Memoriał dla Sumner Wellea wręczony na konferencji Naczelnego Wodza w dniu 4 grudnia 1942*, IPMS, syg. kol. 1/DCNW/41a, str. 99.

⁴¹ V poljski emigrantski vladi je bila ta ideja navzoča že konec leta 1941: »Poljska in Jugoslavija sta dva stebra, na katerih sloni vzhodnoevropska bariera, ki je obenem ena od dejavnikov mirovnega ravnovesja. Državi, ki ju veže sporazum o prijateljstvu, obvezujeta druge partnerice, ležeče na tej življenjsko pomembni zahodnoslovanski osi, k sodelovanju, torej Češkoslovaško k resnejšemu upoštevanju njene zveze s Poljsko, druge, neslovanske države pa k lojalnemu sodelovanju.« Glej: *Problem polsko-jugosłowiański* (20. oktobra 1941), IPMS, PRM, 81/2, str. 10.

⁴² Kuharjevo poročilo, (London 6. januarja 1943), AJ, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, Političko odeljenje, Poljska, sig. 621, fascikla br. 177, str. 253–255.

⁴³ Seyda, *Poland and Germany*, str. 25–26.

⁴⁴ Seyda, *Sprawa polska*, str. 72.

vanskim kraljem Petrom II., premierjem Jovanovićem, Ninčićem, pa tudi z Grolom, ki je, kot je trdil, »delil moje poglede glede enotnosti Evrope.«⁴⁵

2. februarja 1943 je Kuhar poročal premierju Slobodanu Jovanoviću, da se je ob obisku generala Sikorskega v ZDA pogovarjal z ministrom Raczynskim in Retingerjem. Po njegovem mnenju je »poljska vlada popolnoma zadovoljna z rezultati«, ki jih je vrhovni poveljnik dosegel v Ameriki. Poljski sogovorniki so si prizadevali prepričati Kuharja, da se je generalu Sikorskemu posrečilo zainteresirati ameriško administracijo za zamisel o srednjeevropski federaciji. Vendarle pa so Američani opozarjali, da je treba projekt natančneje določiti, predvsem z vidika ozemlja in ustroja federacije. Veliko oviro so predstavljala razhajanja med ZDA in Veliko Britanijo glede prihodnje ureditve srednje Evrope. Ameriška administracija je zagovarjala enotno centralizirano tvorbo od Baltika do Sredozemskega morja. Medtem ko je bila britanska vlada bolj naklonjena zamisli o delitvi srednjeevropskega območja na dve coni – severno in južno. Poleg tega Raczynski ni skrival, da se ob vprašanju srednje Evrope stališča poljske in češkoslovaške vlade razhajajo. Pri tem se je pojavil tudi očitek, da so Čehoslovaki pri vprašanju srednje Evrope popolnoma podlegli Sovjetom. Kot v odgovoru na ta problem je Retinger ugotovil, da bi Poljska želela zblížati odnose z Jugoslavijo. V tem kontekstu je minister Raczynski spraševal poslanca Kuharja o jugoslovansko-sovjetskih odnosih in stališču KJ do zamisli o federalizirani srednji Evropi. V zvezi s prvim vprašanjem je Slovenec odgovoril izmikajoče, pri drugem pa je priznal, da njegova vlada »o tem vprašanju še ni razpravljala«. Poljska stran se je tega seveda zavedala, zato je Raczynski obvestil Kuharja, da želi general Sikorski o vprašanju srednje Evrope v kratkem organizirati neformalno srečanje predstavnikov vlad Poljske, Jugoslavije in Grčije. Pri tem pa se je Kuhar začudil dejstvu, da naj bi se to srečanje odvijalo brez predstavnikov Češkoslovaške. Poljski veleposlanik mu je odgovoril, da je o tej zadevi že govoril z ministrom Janom Masarykom in da naj ne bi bilo zaradi tega zamere. Raczynski je pri tem tudi prosil Kuharja za pomoč pri pritegnitvi jugoslovanske vlade k sodelovanju na tem srečanju. Tako Raczynski kot Retinger sta prepričevala Slovenca, da vlada Sikorskega v svojih federacijskih zamislih Jugoslaviji pripisuje pomembno vlogo. Poljaki so dali tudi vedeti, da tako britanska vlada kot tudi ameriške oblasti podpirajo močno povejno Jugoslavijo. Retinger ni tajil, da sta s Sikorskim v ZDA veliko razpravljala o sodelovanju Jugoslavije v uresničevanju zamisli o ureditvi srednje Evrope. Po mnenju svetovalca poljskega generala Američani sodijo: »Brez močne Jugoslavije so vsi načrti o srednjeevropskem območju obsojeni na propad in namesto reda bomo v njem imeli kaos.« Retinger je Kuharju tudi priznal, da mu je poljski vrhovni poveljnik naročil, naj organizira pogovore z jugoslovanskimi oblastmi. Pri tem je Poljak navedel besede generala Sikorskega: »Želel bi se takoj pogovarjati z Jugoslavijo na najvišji ravni. Odprih je veliko vprašanj, ki zahtevajo takojšnje pogovore.«⁴⁶

⁴⁵ Witkowski, *Józef Retinger*, str. 64.

⁴⁶ Kuharjevo poročilo (London 2. februarja 1943), AJ, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, Političko odeljenje, Poljska, sig. 621, fascikla br 177, str. 276–284. Do take razprave je prišlo med srečanjem v Dorchestru 16. februarja 1943, glej: Witkowski, *Ojcowie Europy*, str. 77.

Vse kaže na to, da je general Sikorski, potem ko je Beneš odstopil od federacijskih načrtov s Poljsko, v nastalem položaju videl zdravilo za vse težave v jugoslovanski emigrantski vladi. Še posebej, ker je med letoma 1942/1943 še zmeraj obstajala možnost odprtja druge fronte na Balkanu. Ne smemo pozabiti, da si je na začetku leta 1943 britanska diplomacija na moč prizadevala za vstop Turčije v vojno na strani zaveznikov in za načrtovanje balkanske fronte.⁴⁷ Razen tega so v tem času »politični krogi Združenih držav še zmeraj podpirali federalistično koncepcijo«.⁴⁸

Na začetku aprila 1943 je bilo v ameriški reviji *Collier's* objavljeno poročilo o intervjuju z generalom Sikorskim. Članek je bil opremljen s fotografijami generala, poljskih vojakov in z zemljevidom Srednjeevropske konfederacije. S pomočjo tega zemljevida je Sikorski avtorju članka predstavil svojo vizijo povojne ureditve srednje in južne Evrope. Po mnenju generala »bi morale biti Poljska, Čehoslovaška, Jugoslavija in Grčija članice Velike srednjeevropske konfederacije [...]. Ta konfederacija, razprostirajoča se od Baltika do Sredozemskega morja, bi varovala pred nemško agresijo, obenem bi zagotavljala varnost pred Rusijo.«⁴⁹

Ni naključje, da je bila istočasno v poveljstvu Poljskih oboroženih sil na Zahodu sprejeta odločitev o organiziranju poljskih enot v sestavu četniških formacij Draže Mihajlovića.⁵⁰ Na tem mestu je treba poudariti, da je bila odločitev sprejeta kljub očitnim zadržkom jugoslovanske emigrantske vlade do načrtov Sikorskega.⁵¹

Smrt generala Sikorskega v letalski nesreči v Gibraltarju 4. julija 1943 je dokončno prekrizala drzne poljske federacijske koncepcije, Poljskim oboroženim silam pa se nikoli ni posrečilo prek Jugoslavije priti na Poljsko.⁵² 19. januarja 1945, torej v trenutku, ko je Rdeča armada vkorakala v Varšavo, je Alojzij Kuhar končal svojo misijo pri poljski emigrantski vladi.⁵³

Prevedel Niko Jež

Viri in literatura

Arhivski viri

AJ - Arhiv Jugoslavije (Beograd)

Kuharjevo poročilo (London, 23. novembra 1941), sig. 278, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, fascikel št. 59, str. 1–3.

Kuharjevo poročilo (London, 19. septembra 1942), Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, Političko odeljenje, Poljska, sig. 621, fascikel št. 177, str. 225–229.

⁴⁷ Đuretić, *Vlada na bespuću*, str. 146–147; prim.: Kolendo, *Unia polsko-czechosłowacka*, str. 210.

⁴⁸ Gross, *Federacje i konfederacje europejskie*, str. 54.

⁴⁹ Toombs, *Poland wants a total peace*, *Collier's*, 3. aprila 1943, str. 11, 61–62.

⁵⁰ Glej: Žurek, Poljaci u četničkim odredima, *Jugoslavija i Poljska u XX veku*, str. 159–173.

⁵¹ Jovanović, Šifrovani telegram Kraljevskoj Ambasadi *Washington* (London, 25. februar 1943), AJ, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, Političko odeljenje, Poljska, sig. 621, fascikla nr 177, str. 285–286. (»Pripominjam [...], da se mi in Grki ne bi želeli vključevati v razmerja, ki so zunaj balkanskih interesov.«)

⁵² Żaroń, *General Władysław Sikorski*, str. 305–407.

⁵³ Arnež, *Slovenska ljudska stranka*, str. 126.

- Kuharjevo poročilo (London, 6. januarja 1943), Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, Političko odeljenje, Poljska, sig. 621, fascikel št. 177, str. 253–255.
- Kurharjevo poročilo (London, 2. februarja 1943), Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, Političko odeljenje, Poljska, sig. 621, fascikel št. 177, str. 276–284.
- Vukmirovićevo poročilo (Montreal, 3. marca 1942), sig. 278, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, fascikel št. 59, str. 1–2.
- Razgovor sa grofom gospodinom Raczynskim* (London, 26. aprila 1942), sig. 278, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, fascikel št. 59, str. 1–3.
- IPMS - Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego (London)
- Poselstwo RP przy rządzie jugosłowiańskim*, syg. A. 11.E/48
- Rozmowa Raczynskiego z Niničem* (28. avgusta 1942), Prezydium Rady Ministrów (PRM), 81/2, str. 32.
- Notatka z konferencji z Prezydentem Rooseveltem odbytej w dniu 2 grudnia 1942 r.*, syg. kol. 1/DCNW/41a, str. 82–85.
- Memorial dla Sumner Wellesa wręczony na konferencji Naczelnego Wodza w dniu 4 grudnia 1942*, syg. kol. 1/DCNW/41a, str. 99.
- Problem polsko-jugosłowiański* (20. oktobra 1941), PRM, 81/2, str. 10.
- S. Jovanović, Šifrovani telegram Kraljevske Ambasadi Washington (London, 25. februar 1943), Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, Političko odeljenje, Poljska, sig. 621, fascikel št. 177, str. 285–286.

Objavljeni viri

- Kuhar, Alojz: *Avtobiografija, Pogledi*, št. 42–43, 2000, str. 1–8; št. 46–47, 2001, str. 1–8.
- Kuhar, Alojz: *Beg iz Beograda aprila 1941*, Ljubljana-Washington 1998.
- Mitkiewicz, Leon: *Z gen. Sikorskim na obczyźnie*, Paryž 1968.
- Sikorski, Władysław: *O polską politykę państwową. Mowy i deklaracje z okresu pełnienia urzędu prezesa Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 1923.
- Spaak, Paul-Henri: *Combats inachevés*, tom I, Paris 1969.
- Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, VI., 4. zv., *Borbe u Sloveniji 1942 god.* Beograd 1955.
- Žebot, Ciril: *Neminljiva Slovenija. Spomini in spoznanja iz razdobja sedemdesetih let od Majniške deklaracije*, Ljubljana, 1990.

Časopisni viri

- Dziennik Polski*, 21. novembra 1941, str. 1–2.
- Maršal Pilsudski umrl, *Slovenec*, 14. maja 1935, str. 1.
- Poljski ultimatum Litvi, *Slovenec*, 19. marca 1938, str. 1.
- Med sosedi Češkoslovaške Poljsko, Madžarsko in Nemčijo se snujejo nove zveze, *Slovenec*, 22. septembra 1938, str. 1.
- Dejstva govore, *Slovenec*, 2. oktobra 1938, str. 1.
- Nove zahteve, *Slovenec*, 13. oktobra 1938, str. 1.
- Službene novine Kraljevine Jugoslavije, št. 6-I, 30. aprila 1942, str. 1–4.

Literatura

- Arnež, Janez A.: *Slovenska ljudska stranka 1941–1945*, Ljubljana – Washington 2002.
- Brandes, Detlef: *Exil v Londýně 1939–1943*, Praha 2003.
- Brzeziński, Andrzej M.: *Kwestia powojennej organizacji bezpieczeństwa w polityce zagranicznej rządu RP na uchodźstwie 1939–1945*, Warszawa 1999.

- Duretić, Veselin: *Vlada na bespuću. Internacionalizacija jugoslavenskih protivrječnosti 1941–1944*, Beograd 1983.
- Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten, Bd. II, Wien 2016.
- Gross, Feliks: *Federacje i konfederacje europejskie. Rodowód i wizje*, Warszawa 1994.
- Kamiński, Marek K.: *Edvard Beneš kontra gen. Władysław Sikorski*, Warszawa 2005.
- Kania, Krzysztof: Przygotowania do drugiej wizyty premiera gen. Władysława Sikorskiego w Stanach Zjednoczonych. Rozmowy kierownika Ministerstwa Spraw Zagranicznych Edwarda Raczyńskiego. Perspektywa polska (część 1), *Klio*, tom 32, 2015, s. 165–187.
- Kisielewski, Tadeusz: *Federacja środkowo-europejska. Pertraktacje polsko-czechosłowackie 1939–1943*, Warszawa 1991.
- Kolendo, Ireneusz T.: *Unia polsko-czechosłowacka. Projekt z lat 1940–1943. Ukochane dziecko premiera gen. Władysława Sikorskiego*, Łódź 2015.
- Levy, Jonathan: *The Intermarium. Wilson, Madison, & East Central European Federalism*, Boca Raton, Florida 2007.
- Lisiewicz, Paweł M.: *Bezimienni. Z dziejów wywiadu Armii Krajowej*, Warszawa 1987.
- Łaptos, Józef: Zakres i formy współpracy polityków środkowoeuropejskich na uchodźstwie w czasie II wojny światowej, *Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne*, tom XXV, 2017, s. 76–77.
- Michowicz, Waldemar (ur.): *Historia dyplomacji polskiej 1939–1945*, tom V, Warszawa 1999.
- Pavlowitch, Stevan Kosta: Yugoslav-Soviet Relations 1939–1943. As Seen in British Sources, *The Slavonic and East European Review*, tom 56, št. 3 (Jul., 1978), s. 411–426.
- Podgórski, Bogdan: *Józef Retinger - prywatny polityk*, Kraków 2013.
- Sadowski, Jeremi: Polscy federaliści i konfederaliści w czasie II. wojny światowej (część 1), *Studia Europejskie*, 3/2005, str. 9–31.
- Seyda, Marian: *Poland and Germany and the post-war reconstruction of Europe*, London 1942.
- [Seyda, Marian], *Sprawa polska. Pytania i odpowiedzi*, praca zbiorowa pod redakcją Jana Świątosławskiego, Londyn 1942.
- Witkowski, Grzegorz: Józef Retinger. Polski inicjator integracji europejskiej, Warszawa 2000.
- Witkowski, Grzegorz: *Ojcowie Europy. Udział Polaków w procesie integracji kontynentu*, Warszawa 2001.
- Štoviček, Ivan, Valenta, Jaroslav (ur.): *Československo - polská jednání o konfederaci a spojení, 1939–1944. Československé diplomatické dokumenty*, Praha 1995.
- Toombs, Alfred: Poland wants a total peace by general Władysław Sikorski, *Collier's*, Weekly, 3. aprila 1943, str. 11, 61–62.
- Żaroń, Piotr: *General Władysław Sikorski. Żołnierz, mąż stanu, Naczelnny Wódz 1939–1943*, Toruń 2003.
- Żurek, Piotr: Poljaci u četničkim odredima Draže Mihailovića. V: *Jugoslavija i Poljska u XX veku*, pod red. M. Pavlović, A. Zaćmiński, P. Wawryszuk, Beograd 2017, str. 159–173.

SUMMARY

Polish federal concepts the shape of Central Europe in the light of Alojzij Kuhar's reports from London (1941-1943)

Piotr Żurek

Alojzij Kuhar, a Slovenian, in 1941-1945 exercised the functions of an envoy of the Yugoslavian Emigrant Authorities under the government of the Republic of Poland in exile. From this period, Kuhar's reports, which constitute a considerable amount of historical evidence, have been preserved in the Yugoslavian Archive in Belgrade. Inter alia, they include a description of the federal concepts of the Polish Government in exile at that point in time and the vision of the post-war shape of Central Europe. According to general Władysław Sikorski's concept, the opening of a second front in the Balkans and the entry of the Allies into Central Europe was to initiate the establishment of a federation there. However, in 1943 the president of Czechoslovakia Edvard Beneš began to be influenced by Stalin, which destroyed the existing Polish-Czechoslovak federal system. According to Kuhar's reports, in the new situation the Polish government planned to base the future Central European Federation not on the agreement with Czechoslovakia only with Yugoslavia. The death of general Sikorski in the Gibraltar air disaster on July 4, 1943, definitively crossed the bold Polish federation concepts.